

---

maken hebben met een *kritische* studie: de behandelde problematiek is tot nu toe te fragmentarisch bestudeerd en te veel gebaseerd op de officiële theologie, zodat nuances over het hoofd werden gezien; te weinig werd aandacht geschonken aan de historische en culturele *Umwelt*. In het eerste hoofdstuk wordt de positie bepaald van hen die het joods-christelijke denken als drijfveer voor de opkomst van de moderne techniek verantwoordelijk stellen (L.T. White, A. Toynbee). De argumenten voor deze stellingname kunnen worden samengevat in de drieslag: de ontgoddelijking van de natuur; de bijbelse voorstelling van het *dominium terrae*; de lineaire geschiedopvatting. De drie dan volgende hoofdstukken vormen het historische gedeelte van het proefschrift. Hoe dachten bv. de supra-naturalisten, 'Groningers' en de vertegenwoordigers van het Réveil over Gen. 1: 26-28? Hun opvattingen liepen soms nogal uitéén en tegen de achtergrond van de toenmalige sociaal-economische ontwikkelingen is het beeld nogal complex. Toch weet de auteur de lijnen goed in de gaten te houden en in hoofdstuk 3, waarin Darwin het volle pond krijgt, en hoofdstuk 4 – over de dierenbescherming – laat hij dat overtuigend zien. Ik ben overigens van mening dat Van Soest de betekenis van de bioloog en vrijdenker H. Hartog Heys van Zouteveen voor de doorwerking van Darwins theorie in Nederland onderschat. Hartog Heys was bij ons Darwins kwartiermaker: deze zond hem immers vóór de publicatie van zijn *The origin of species* hoofdstuk na hoofdstuk toe en ging pas na de verwerking van Hartogs correcties over tot publicatie. Een kritische notitie valt ook te maken bij het boeiende vierde hoofdstuk waar de predikanten P.H. Hugenholtz jr. en S.F.W. Roorda van Eysinga uit de kring van het dierenbeschermers-tijdschrift *Androcles* (1869) onvoldoende uit de verf komen.

Met de hoofdstukken vijf en zes zijn we bij het tweede gedeelte van het boek aangekomen. Eerst wordt de interpretatie van het begrip *dominium terrae* door Nederlandse oud-testamentici onderzocht. Vervolgens analyseert de auteur die opvattingen in kinderbijbels, catechisatiemateriaal en 'biddag-preken'. Een springend punt vormde de publicatie van het *Rapport van de club van Rome* (1972): vanaf dat moment werd de natuur milder benaderd en de verantwoordelijkheid van de mens kreeg een zwaarder accent. Bij lezing van de inhoudsopgave valt het meteen op dat het thema *do-*